

Osmanlı Hanedan Efsanesi*

Colin Imber

Onaltıncı yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı hanedanı, idarelerini kendi tebaası gözünde meşru kılan ve hem Hristiyan hem de Müslüman komşu hükümdarlara karşı savaşlarını haklı gösteren ayrıntılı bir efsaneye sahip oldu. Bu efsane, belli bir zamanın gereklerini karşılamak veya halkın farklı kesimlerine hitap etmek için her biri ayrı ayrı geliştirilmiş pek çok unsurdan meydana gelmişti. Bu unsurlar, 16. yüzyılın ortalarına doğru bir araya getirilerek, hanedanın kökeni ile ilgili yarı-resmi bir efsane oluşturuldu. Hanedanın iktidara yükselişini izah eden ve meşrulaştıran bu efsane, hanedanın talihini, Ortodoks İslam'ın siyasi ve dini düşünceleri ile tasvir etmiştir. Sultanların manevi otoritelerinin kaynağını oluşturan bu efsanenin yaygın hale gelmesi devletin varlığı için de zorunlu idi. So-

* Orijinali: "The Ottoman Dynastic Myth", *Turcica*, 19 (1987), 7-27. Çeviri: Fatma Acun.

nunda, Osmanlı düşüncesine o derece nüfuz etti ve Osmanlı tarih yazıcılığında o kadar itina ile muhafaza edildi ki, 20 yüzyılda bile, tarihçiler bu efsanenin unsurlarını tarihi olgular kılığında bize sunar hale geldi.¹

Din Savaşçısı (Gazi) olarak Sultan

Günümüze kadar ulaşmış en erken tarihli, 1337/8, Bursa kitabesinde, ikinci Osmanlı sultanı Orhan, "mücahit, gazilerin sultanı, gazi oğlu gazi" unvanını taşımaktadır.² Bu iki terim de, mücahid ve gazi, aynı anlama gelmektedir: İslam adına yapılan kutsal savaş, cihat veya gaza, ve yapan kişi, gazi. Orhan'ın bu unvanları taşıması, en erken zamanlarından beri Osmanlı Sultanlarının kendilerini kâfirlere karşı yapılan dini savaşın lideri olarak gördüklerini göstermektedir. Bizans sınırında küçük bir devletin kurulması, bu düşünceye belli bir güç ve aciliyet kazandırmıştır, fakat cihat fikri Osmanlılardan çok daha eskidir ve şeriatdan kaynaklanmaktadır. Aslında, İslam hukuku, yani şeriat, gayrimüslimlere karşı *cihad*'i İslam toplumuna mecburi kılmaktadır. Kişiler bireysel olarak bununla yükümlü olmalarına rağmen, Müslüman bir grup daima dini için savaşmalıdır ve eğer cihat sona ererse, bundan bütün toplum sorumlu tutulur. Kâfirler savaş ilan etmedikleri zaman bile

1 Bu eğilimin örneklerinden biri Halil İnalcık'ta görülmektedir. *The Ottoman Empire, the Classical Age*, (1973), s. 55'te yazar, Osman'ın Derviş Edebalı'nın kızı ile evlenmesi hikâyesine -ki bu meşrulaştırma fonksiyonu aşağıda tartışılacak olan bir mitolojidir- tarihi olgu olarak muamele etmektedir. Ancak, Edebalı'yı "uçtaki en güçlü adam" olarak tanımlayan Prof. İnalcık, 1930'larda Paul Wittek tarafından, *The Rise of the Ottoman Empire*'de (1938) ileri sürülen, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir "uç devleti" olduğu teorisini doğrulamak için menkıbeyi yeniden yorumlamaktadır. Edebalı ve Osman'ın evliliği hakkındaki çeşitli hikâyelerden bazılarının tartışması için, bak V. L. Ménage, "On the Recensions of Urju's 'History of the Ottomans', " s. 314-322.

2 Kitabenin tam metni için bkz. "Bursa'da en eski kitabe", *TOEM*, 29 (1912), s. 318-320.

gaza zorunludur. Ancak Müslümanlar, kâfirleri İslam'ı kabule davet etmeden onlara saldırmamalıdır. Eğer, İslamiyet'i kabul veya gayrimüslimlere düşen vergiyi ödemeyi reddederlerse, o zaman cihat dini bir görev haline gelir.³ Hristiyanlar üzerine savaş açmakla, Orhan ve halefleri, Tanrı'nın şeriatda açıklanan emrini yerine getiriyorlardı. Bu düşünce onların idarelerine meşruiyet kazandırdı ve devletin varlık nedenlerinden biri olarak algılandı.

Ancak, 14. yüzyıl savaşçıların, gazi Sultanlarını ve gaza geleneğini bu hukuki manada gördükleri ve anladıklarını söylemek zordur. İlk Osmanlılar kendileri hakkında hiç bir yazılı kaynak bırakmadılar, fakat, günümüze ulaşan ilk Osmanlı kronikleri, 15. yüzyılın ikinci yarısına ait olmalarına rağmen, onların dünyası hakkında kesik manzara sunmaktadır. Kroniklerin İmparatorluğun ilk dönemleri ve ilk Sultanlar hakkındaki anlatımları, bazen 14. yüzyıla kadar uzanan yaşayan, sözlü gelenekten alınmıştır. Tarih yazıcılığı yerine popüler menkabelerde yer alan bu hikâyeler, ilk Osmanlı gazilerinin gerçek din mücahidleri olduklarını, fakat dinlerinin, Ortodoks İslam şeriatı yerine, sıradan insanların popüler coşkusunu yansıttığını göstermektedir. Onlar Peygamberin, özellikle İslam'a davet etmek için rüya ve hayallerde kendisini kâfirlere göstermek suretiyle kendi saflarında olduğuna inanıyorlardı. Seksen dört yaşındaki Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih*'inde (1484)⁴, Osman'ın Rum dostu Mihail'i İslam'a döndüren ve, Oruç'un hikâyesinin biraz daha sonraki versiyonunda (1495 civarı)⁵, onu Osman Gazi'ye katılması için yönlendiren bizzat Pey-

3 Bu, *cihad*'ın kurallarının, Osmanlıların bağlı oldukları İslam hukukunun Hanefi mezhebine göre kısa bir özetidir. el-Kuduri'nin veciz ifadesine dayanmaktadır. *Matn*, (basılmış edisyonu Kahire, 1957), 113. Ayrıca bkz. E. Tayan, "Djihad," EI².

4 Âşıkpaşazâde'nin kroniğinin bir tercümesi için, bkz. R. Kreutel, *Vom Hirtenzelt zur hohen Pforte*, *Osmanische Geschichtsschreiber* 3, Coraz, 1959.

5 Oruç b. Adil, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. F. Babinger, Hannover, 1925.

gamber'dir.

Yine Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih*'inde, Rum kale komutanının kızı Peygamberi önce rüyasında sonra da kuşatmayı yapan ordunun başında görünce, babası sarhoş iken kaleyi gazilere teslim etmiş, Osman'ın gazileri de Aydos kalesini bu suretle ele geçirmiştir.⁶ Aynı motifler, Osmanlı haricindeki gazi literatüründe de görünmektedir. 1245'te yazılan bir nüshada aktarılan bir Osmanlı versiyonu da bulunan *Melik Danişmendnâme*'de, kahraman, Melik Danişmend, Peygamberi rüyasında gördükten sonra, Müslüman olan bir Hristiyan rahibin yardımı ile bir kâfir kalesini ele geçirir.⁷ Aydos hikâyesinde ve diğer gazi menkıbelerinde olduğu gibi, kale düştüğünde kâfirler sarhoştur.

14. yüzyıl gazilerinin dini ilhamları, öyle görünüyor ki, İslam hukuku âlimi olan ulemadan değil, ilk Osmanlı kroniklerinde sıklıkla görünen dervişler ve evliyalardan gelmektedir. 15. yüzyıla ait bir anonim kronikte⁸ yer alan destansı bir olay derviş gazilerin ruhunu temsil etmektedir. Bu olay, Osman zamanında, yalnızca tahta bir kılıç taşıyan bir dervişin, İslam'a geçmeyi reddeden sarhoş bir kâfiri nasıl ikiye böldüğünü anlatmaktadır. 15. yüzyıl sonları, savaşçı derviş Sarı Saltuk'un mucizelerini ve Anadolu ve Rumeli'deki kâfirler üzerindeki zaferlerini nakleden bir menkabe dönemine şahit olmuştur.⁹

Gazilerin ve dervişlerin bu kahramanlık destanları, Osmanlı hanedanının ilk "tarih"i ile bütünleşmiştir. Mah-

6 Bu olay ve daha sonraki tarihçilerin eserlerindeki müteakip versiyonları Paul Wittek'de tartışılmıştır, "The taking of Aydos castle, a ghazi legend Transformed", G. Makdisi, *Arabic and Islamic Studies in Honour of Hamilton A. R. Gibb*, (1965), s. 662-672.

7 Irene Melikoff, *La geste de Melik Danişmend*, (1960). Bu kısmın Fransızca tercümesi, c. 2, s. 359-376.

8 F. Giese (haz.), *Die altosmanischen anonymischen Chroniken*, Breslau, 1922.

9 Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul, 1964, s. 286-318'deki alıntılar.

mud el-Bayâtî'ye (1481) ait bir Osmanlı şeceresi¹⁰ ve Oruç'un kroniği, Osmanlıları, Türk destanının savaşçı kahramanı Ebu Müslim'e bağlamakta ve atalarının İran'daki Mahan'ın idarecileri olduklarını söylemektedir. Mahan, Ebu Müslim'in eski yurdudur. Oruç daha da ileri giderek, Osmanlıların Ebu Müslim ile aynı soydan geldiğini söylemiştir. İlk kroniklerin Sultanlar ve derviş tarikatları arasında kurduğu bağ oldukça yakındır. Oruç'a ve versiyonu nihayetle yarı-resmi hanedan şeceresinin bir kısmını oluşturan ve Âşıkpaşazâde tarafından anlatılan bir hikâyeye göre, Osman bir dervişin kızı ile evlenmiş, o da ikinci Sultan olan Orhan'ın annesi olmuştur.

15. yüzyıl kroniklerinin kaydettiği bu halk hikâyeleri, ilk Sultanların Müslüman halkının gaza geleneğini nasıl taklak ettiklerinin tek kanıtını sunmaktadır. Bu, Sultan ve önde gelen savaşçıların destan kahramanları rolünü oynadığı, popüler kahramanlık ve popüler din tarzında tasavvur edilen, kâfirlere karşı yürütülen destansı bir mücadele idi. Bu, şeriatin doktrinlerinden ve Ortodoks İslam'ın dünya görüşünden oldukça uzak bir ideoloji, ilk Osmanlı yüzyılının da ötesine taşan bir düşünce idi. Örneğin, Âşıkpaşazâde ve Oruç, gaza fikrinin muhafaza edildiği yaşayan sözlü geleneği kullandılar: Ebu Müslim ve Seyyid Battal'ın destanlarına popüler ilgi bu yüzyılda halen devam etmektedir.

Onbeşinci yüzyılın sonuna doğru, gaza geleneğinin kahramanlık kavramı popüler kültürde hâlâ önemli bir unsur idi, fakat artık hanedanın ideali değildi. Sultan hâlâ gazilerin lideri olarak meşruiyet iddiasındaydı, fakat gaza kavramı değişmişti. Popüler gazi ideali 14. yüzyılda ve daha öncesinde okuma-yazma bilmeyen savaşçıları arasında ortaya çıkmıştı. İster kâfir ülkesine saldıran akıncılar, is-

10 *Câm-i Cemâyin*. Türkçe çevirisi için bkz. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, içinde, s. 380-400.

ter, daha az rastlandığı haliyle, komşu Hristiyan idareciler nezdinde çalışan ücretli askerler halinde olsun, onlar için savaş, geçim sağlamanın bir aracı idi. Uçlarda yapılan akınlar 15. ve 16. yüzyıl boyunca devam etti fakat, 1370'lerden sonra Osmanlı ülkesinde meydana gelen büyük genişleme ile, Sultan'ın ordularının düzenli seferlerine göre daha az önemli hale geldi. Dahası, en geç 15. yüzyılın ortasından itibaren, Osmanlı ordusundaki askerlerin büyük çoğunluğu, askeri hizmeti gönüllü olarak değil, mukavele ile zorunlu olarak yerine getiren *kapıkulları* ve *timar sahipleri*nden oluşuyordu. Bu koşullarda, eski gazi geleneği ilgisiz hale geliyordu. Aynı zamanda, ulemanın devlet üzerinde giderek artan nüfuzu, gaza geleneğinin, şeriat ve Ortodoks İslam'ın dünya görüşü ile uyuşması gereğini kaçırmaz hale getirmiştir.

Ulemanın gaza hakkındaki düşüncesinin ilk yorumcusu, uzun yıllar yaşamış olan şair Ahmedî'dir (1334'den önce-1412). Ahmedî 1386'ya kadar Germiyanlıların ve daha sonra I. Bayezid (1389-1402) ve iki oğlunun, Emir Süleyman (1402-1413 arası Rumeli ve Anadolu'nun bir kısmında hüküm sürmüştür) ve I. Mehmed'in (1402-1413 arası Anadolu'nun bir kısmında; 1413-1421 arasında bütün Osmanlı ülkesinde hüküm sürmüştür) himayesine mazhar olmuştur. Osmanlı hâmlerinden birine hitap ettiği kesin olan bir mısrasında yağma için yapılan savaşı tasvip etmemektedir: "Gazi yağmayı düşünmeyen kişidir; zenginlik için yapılan gaza soygunculuktur" der ve onlara dini görevlerini hatırlatır: "Gaza yaptığında ganimeti amaç edinme. İnsanlığın yaratıcısı ibadetin samimi olmasını arzu eder".¹¹ Ahmedî'nin ibadet olarak kabul ettiği gaza anlayışı iyi niyet gerektirmektedir, bütünüyle şeriatan gelmektedir ve yağmanın din kadar güçlü bir dürtü olduğu şüphe götürmeyen gazilerin ruhundan çok uzaktır. Emir Süley-

11 Tunca Kortantamer, *Leben und Weltbild*, s. 236'dan alıntı.

man'a ithaf ettiği uzun bir şiirine Ahmedî, Osmanlı hanedanını gazi Sultanlar olarak tasvir ettiği, kısa bir "Osmanlı Hanedanı Padişahları Tarihi"ni (1403'den önce) dahil etmiştir.¹² Esere gaziyi, "Hak dinin vasıtası ... Tanrının kılıcı ... dünyadaki şirkden temizleyen süpürgeci" olarak tanımlamakla başlar. Gazilerin, artık daha fazla popüler literatür şahsiyeti olmamaları dışında, bu tarzda tasvirleri dikkate değer değildir. Ahmedî gazileri şahsi kahramanlıklar sergileyen savaşçılar olarak değil, takdir-i ilâhinin şahsi olmayan bir vasıtası olarak görmüştür. Düşman yalnızca "şirk" dir; gazi destanlarındaki kâfirlerde olduğu gibi şahsileştirilmemiştir. İslam hukuku ve töresinden kaynaklanan ve burada Hristiyanlık anlamına gelen bu kavram, Müslümanlar tarafından "müşriklik" yani çoktanrıcılık olarak görülmüş ve reddedilmiştir. Aynı yerde Ahmedî gazileri, Ortodoks İslam'ın evrenin yaratılışı ile ilgili nazariyesi çerçevesinde değerlendirmiştir. Şöyle der, Gaziler "ahir zamanda geldiler", çünkü "son gelen ön gelenden yeğ olur". Muhammed'in peygamberlerin en sonuncu ve en iyisi, Kuran'ın gönderilen kitapların en son ve en üstünü ve Adem'in Tanrı'nın yaratıcılığının en son ve en mükemmel örneği olması gibi. Bu şekilde Ahmedî, gaziler ve onların liderleri olan Osmanlı Sultanlarına Ortodoks İslam'ın dünya tasavvurunda bir yer bulmuştur.

Popüler kahramanlık geleneği yerine, Ortodoks İslam'ın geleneklerinden kaynaklanan bu gaza anlayışı, Osmanlı meşruiyetinin dayandığı belli başlı esaslardan biri olmuştur. Ahmedî'den yaklaşık yüz yıl sonra O'nunkine benzer düşünceler Neşrî (1490 civarı)'de görülmektedir.¹³ Neşrî muhtemelen Ahmedî'nin eserini biliyordu ve hatta onun düşüncelerini doğrudan almış fakat, büyük ölçüde

12 Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, s. 6-25'deki metin.

13 Mehmed Neşrî, *Kitab-ı Cihannüma*, haz. F. R. Unat ve M. A. Köymen, Ankara, 1949.

karmaşık efsaneden hukuki bir meşrulaştırma doğuyordu.

Osman ve babası Ertuğrul hakkındaki bütün ilk dönem Türk kaynakları, Alaeddin isimli bir Selçuklu Sultanı şahsiyetinden bahsediyorlardı. Bunun gerçek Selçuklu Sultanı olan Alaaddin I. Keykubad'ın efsane haline getirilmiş versiyonu olduğu açıktır. Onun hakkındaki hikâyelerden hiçbirisi diğere benzemez. Fakat bunlar arasında, Osmanlıların Selçuklu ülkesinin meşru halefleri olduğunu ispat eden hikâyenin unsurlarını oluşturmaya yetecek kadar ortak nokta bulmak mümkündür. Ahmedî, Alaeddin'in, kâfirlerden aldığı toprakları nasıl Ertuğrul'a bağışladığını ve daha sonra Osmanlı yurdu olarak kabul edilen kuzey-batı Anadolu'daki Söğüt'ü Ertuğrul'un nasıl fethettiğini nakletmektedir. Benzer hikâyeler, Bayatî'nin Alaeddin'in, Ertuğrul'un Söğüt'e sahip olmasını bir ferman ile tasdik etmesi kısmını eklemesiyle, daha sonraki tarihçilerde de görülür.

Ancak, Âşıkpaşazâde'nin bu konudaki hikâyesi biraz farklıdır; Ertuğrul bir yurt istediğinde, Alaeddin, Ertuğrul ve maiyetine Söğüt'ü vermiştir. Hangi versiyonda olursa olsun, bu hikâye önemlidir; çünkü Ertuğrul'un, kendisine orijinal bir Osmanlı yurdu bağışlayan Selçukluların himayesinde olduğunu "ispat etmektedir". Alaeddin hakkındaki hikâyelerdeki ikinci önemli unsur, Veziriazam Mahmud Paşa'ya sunulan Şükrullah'ın Osmanlı Tarihi'nde (1460 civarı) ilk kez görülmektedir.¹⁸ Şükrullah'a göre, Ertuğrul'un ölümünden sonra Alaeddin "Osman için bir ferman yazılmasını ve at kuyruğundan bir tuğ, davul ve hilât gönderilmesini emretmiştir". Bu hikâyenin değişik versiyonları Şükrullah'dan sonraki bütün hanedan hikâyelerinde mevcuttur.

1490'larda Neşrî bu hikâyeleri kronolojik bir sıraya

¹⁸ Bu metnin tercümesi için bkz. Th. Seif, "Der Abeshnutt über die Osmanen in Sükrullah's persischer Universalgeschichte", *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, 2 (1923), s. 63-128.

koyarak incelemiş ve yeniden kaleme almıştır. Neşrî, ilk kroniklerde rastlanan Alaeddin'in aslında iki Selçuklu Sultanını temsil ettiği sonucuna varmıştır. O'na göre, Söğüt'ü Ertuğrul'a bağışlayan I. Alaeddin (1220-1237), hükümlerlik alametlerini gönderen de II. Alaeddin (1282-1303) idi. Bu onun için mümkün görünüyordu, çünkü, geleneğe göre, Ertuğrul doksan üç yaşında vefat etmişti. Bu kronoloji Neşrî'ye, I. Alaeddin'den başlayarak bütün Selçuklu Sultanlarının, daha sonra gelen tarihçiler tarafından tekrarlanan deyimle, Ertuğrul ve onun oğlu Osman'dan "himayetlerini asla esirgemediklerini" göstermekteydi. Neşrî bu hikâyeye son eklemeleri yaptı. Bir kâfir ordusunu yendikten sonra Osman'ın nasıl Selçuklu başkenti Konya'ya gittiğini nakletti; böylece, II. Alaeddin onu tahta vâris tayin edebildi. Neşrî'nin bu konudaki açıklaması şöyledir: Alaeddin'in oğlu yoktur ve tuğ, davul ve kılıç gibi hükümlerlik âlâmetlerini göndererek Osman'a oğlu gibi muamele etmektedir. Ancak, Neşrî'ye göre, Osman Konya'ya varmadan Alaeddin vefat eder. Alaeddin'in vâris bırakmadan vefatı üzerine Osman para bastırarak ve kendi adına hutbe okutarak bağımsızlığını ilan eder.

Neşrî'nin hikâyesi, Selçuklu Sultanı'nın Osmanlılara bir yurt bağışladığına ve Alaeddin'in ölümünden sonra Osmanlıların Selçuklu ülkesi üzerindeki hakimiyeti miras aldıklarına dair "delil" sunmaktadır. Neşrî, Selçukluların yıkılmasından sonra Anadolu'da ortaya çıkan rakip beyliklerin, "inananların topraklarını gasp yoluyla" ülkelerine sahip olduklarını söyleyerek düşüncesini daha da netleştirmektedir. Diğer yandan, Osmanlılar topraklarına cihat veya Selçuklulardan kanuni miras yoluyla sahip olmuşlardır. Bu hikâye, hanedan "tarihi"ne kesin şekilde yerleşmiştir. Örneğin Selçukluların 1243'te Moğollara yenilmesinden sonra, ülkedeki beylerin "her birinin bağımsızlığını ilan ederek ve gasp yoluyla topraklara sahip olarak Selçuklula-

ra itaat etmeyi bıraktıklarını yazan Saadeddin aynı tartışmaları özetlemektedir. Diğer yandan, Osman eski kanunlara saygı göstermiş ve "Selçuklu ülkesini en iyi şekilde kurmuş", aynı zamanda da "gaza yaparak kâfirleri korkutmuştur".

Osmanlıların bağımsız hale gelişlerini anlatan bu hikâye herkese cazip gelmemiştir. Gaziler için, bir gazi sıfatıyla yazan Âşıkpaşazâde, Osman'ı Selçuklu otoritesine karşı koydurmakta ve kendi soyunun Selçuklulardan daha asil olduğu, ve Tanrının gaza yoluyla hükümdarlığı kendisine bahşettiğini ileri sürerek, Alaeddin hayatta iken Osman'ın bağımsızlığını ilan ettiğini yazmaktadır. Aynı versiyon Kemalpaşazâde'nin Osmanlı Tarihi'nde (1502/3 civarı)¹⁹ tekrar görülmektedir, fakat resmi hale gelen Neşrî'nin hikâyesidir. 1575 tarihinde, nişancıbaşı Feridun Bey yeni Sultan III. Murad'a, Osmanlı Sultanlarına gelen ve Sultanlar tarafından gönderilen mektuplardan seçmeleri içeren *Münşeât-ı Selâtin*'i²⁰ sunmuştur. Bu koleksiyon, Söğüt'ü bağışladığı ve hükümlanlık alametlerini yolladığı sırada Alaeddin'in Osman'a gönderdiği sanılan hükümdarlık beratı ile başlamaktadır. Her bir mektubu, Osman'a ait olduğu sanılan cevaplar takip etmektedir. Aslında, bu belgeler bizzat Feridun'un kendisi tarafından kaleme alınmıştır. İkisini Harezm Sultanlarının daha eski kolleksiyonundan²¹ adapte etmiş, geri kalanı da kendisi düzenlemiştir. Beratlar başlıca İslam Sultanlarının görevleri hakkında geleneksel öğütleri içerdiği için, Feridun Bey'in "sahte belge düzenlemek"deki asıl amacı, yeni Sultanı idare sanatı hakkında bilgilendirmektir, fakat, nasihatini bu şekilde sunarken, Sultan'a, Selçukluların vârisi olduğunu hatırlatıyordu. 16.

19 İbn Kemal, *Tevârih-i al-i Osman*, I. Defter, haz. Şerafettin Turan, Ankara, 1970.

20 Feridun Bey, *Münşe'atü's-Selâtin*, basılı nüsha, İstanbul, 1957.

21 Mükrimin Halil Yinanç, "Feridun Bey Münşe'atı", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, 77 (1922), s. 171-178; no. 78 (1922), s. 37-40.

yüzyılın sonuna gelindiğinde, Osmanlıların Selçuklu hükümlanlığını nasıl hukuki olarak miras aldıkları konusunda Neşrî'nin hikâyesi iyice yerleşmişti.

Osmanlı Şeceresi

Gaza önderliği Osmanlı hanedanının idaresi için yeterince meşruiyet sağlamıyordu. İslam hükümdarları gazilik iddiasında bulunabilirlerdi ve bulundular da. Müslüman devletlere karşı, geçmiş ve mevcut saldırıları haklı gösteren Selçuklu veraseti efsanesi 1500'ün hemen öncesine kadar netleşmemişti. Ancak, 1400 ve 1500 arasındaki yüzyıl, Osmanlı soyunun, bu dönemdeki, Türk soyundan gelen komşu hanedanlardan daha asil olduğunu gösteren bir Türk şeceresinin yaratılmasına şahit oldu.

Osmanlı hanedanının yazılı kayıtları, II. Murad'ın kalemiyesinde görevli bir memur olması muhtemel Yazıcızâde Ali'nin (1421-1451), İbn Bibi (öl. 1284'den sonra)²² tarafından Farsça olarak yazılan Selçuklu tarihinin Türkçe versiyonunu derlediği 1425 yıllarına aittir. Ancak, Yazıcızâde'nin Selçuknâmesi doğrudan tercüme değildir. İbn Bibi'nin metnine bazı materyal, özellikle de Oğuzların geleneksel destanlarından alınan unsurlar eklemiştir. "Oğuz" batı Asya'daki Müslüman Türkler için kullanılan umumi bir terimdir. Destan geleneği, Oğuzların atalarını, Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan gelen, tek tanrıya inanan -ki bu onu ilk Müslüman yapmıştır-, ve dünya fatihi olan Oğuz Han'a bağlamaktadır. Oğuz Han'ın altı oğlu, bunların her birinin de dörder oğlu vardı. Oğuz'un bu yirmi dört torununun her biri, Türk geleneğinin Oğuzları ayırdığı yirmi dört boyun atası idi. 1310 yılında, İranlı tarihçi Reşidü-

22 M. Th. Houtsma (haz.), *Histoire des Seldjoudes d'Asie Mineure d'après Ibn Bibi*, (1902). [Türkçesi için bkz. İbn Bibi, *El-Evâmirü'l Alâiyye fî'l-Umuri'l Alâiyye* (Selçuknâme), 2 cilt, çev. Mürsel Öztürk, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1996.

din (öl. 1330) *Câmiü't-Tevârih*'ine, "Oğuzların tarihi ve ataları ve Türklerin sultanları ve hükümdarları"²³ başlıklı bir bölüm ilave ettiğinde, bu klişeleşmiş Oğuz "tarihi", edebi tarih yazıcılığında kendine bir yer edindi. Reşidüddin hikâyesi için muhtemelen sözlü bir kaynağı kullanmıştı, fakat onun bir tarihçi olarak ünü, Oğuz destanı hikâyesinin selâhiyetle muhafaza edilmesine yardımcı oldu. 15. yüzyıl boyunca Oğuz destanının Türkçe elyazmalarının kullanıldığına ve sözlü anlatım geleneğinin yaygınlaştığına dair deliller de mevcuttur.

Türkçe konuşan eğitimli kişiler arasında olduğu kadar cahil kişiler arasında da popüler olduğu görülen Oğuz geleneği, Osmanlı şeceresinin inşası için gerekli sözde-tarihi materyali sağladı. Oğuzlara ilk atıf Ahmedî'nin eserinde, Osman'ın babası Ertuğrul'un maiyetindeki "Oğuzdan çok kişi" ifadesinde görülmektedir.

Ahmedî daha fazla ayrıntılı bilgi vermiyor fakat, yirmi yıl sonra, Yazıcızâde, aynı olayı aktararak, "Ertuğrul'un Kayı boyundan olduğu"na atıfta bulunur. Ertuğrul'un boyuna yapılan bu atıf, Reşidüddin'in okuyucuları için büyük önem ifade etmektedir. Çünkü, onun Oğuz destanı versiyonuna göre, bu boyun -Kayı boyu- atası, dünya fatihi Oğuz Han'ın halefi olan, en kıdemli ve en büyük oğlu Gün Han idi. Dolayısıyla, bütün Oğuz boylarının liderliği haklı olarak Kayı boyundan gelenlere aitti. Daha sonraki bir hikâyesinde Yazıcızâde Kayı konusunda daha ayrıntılı bilgi vererek, Selçuklu hanedanının çöküşü üzerine, Anadolu beylerinin nasıl Osman'ı en büyük bey seçtiklerini, çünkü onun Kayı boyundan geldiğini anlatmaktadır. Bu meşhur "soy"u yaygınlaştırmak için II. Murad (1421-1451), Yazıcızâde'nin ve Reşidüddin'in eserlerinde görülen Kayı boyu sembolünü paralara bastırmıştır.²⁴

23 Bu metnin tercümesi için bkz. Karl Jahn, *Die Geschichte der Oguzen*, 1996.

24 Atıflar için bkz. F. Sümer, "Kayı", El2.

Osmanlıların soyunu Gün Han ve Kayı'ya bağlamaları, 1450'lerde mevcut olan tek Osmanlı nesebi hikâyesi değildi. Reşidüddin'in Oğuz destanından farklı bir versiyona dayandığı muhakkak olan alternatif şecere, Osmanlı hanedanını Gün Han'a değil, fakat Oğuz'un altı oğlundan biri olan Gök Han'a bağlamaktadır.

Bu gelenek ilk kez yazılı olarak 1460'larda da Şükrullah'ın *Tevârih*'inde görülmektedir.²⁵ Bu şecereye Şükrullah, Osmanlı soyunun, Oğuz Han - Gün Han - Kayı şeceresi gibi, Oğuz ve Gök Han'dan geldiğini duyurmanın amacının, yalnızca Osmanlı hanedanını komşu hükümdarların gözünde yüceltmek olduğunu gösteren bir de hikâye eklemiştir. Şükrullah, 1449'da nasıl II. Murad'ın elçisi olarak Karakoyunlu Beyi Mirza Cihanşah'a (1430-1467) gittiğini nakleder. Karakoyunlu sarayında kendisine, Oğuz Han'ın Gök, Yer, Deniz, Gün, Ay, Yıldız adlarında altı oğlunun olduğunu gösteren "Moğolca yazılmış" bir kitap gösterilmiştir. Bu durum Mirza Cihanşah'ı, kendisi Deniz Han'ın soyundan Murad ise Gök Han soyundan geldiği için, gökyüzünün denize üstün olması gibi, Murad'ın soyunun kendi soyundan üstün olduğunu itiraf etmeye zorlamıştır. Oğuz şeceresinin diğer hikâyeleri vakanüvislerin kullanımları için halihazırda mevcuttu.

1460'da, Enverî mahlaslı bir nazım yazarı,²⁶ Veziriazam Mahmud Paşa'ya, Yazıcızâde, Şükrullah veya sonraki kroniklerdekinden çok farklı olan ve içinde Osmanlılar ve soylarıyla ilgili hikâye bulunan bir tarihi destan ithaf etmiştir. Yazıcıoğlu gibi Enverî de, Oğuz Han'ın altı oğlu ve yirmi dört torunu olduğunu, Osmanlı soyunun Kayı'ya indiğini gösteren, şema halinde bir oğuz şeceresi sunmakta-

25 Şükrullah'ın Th. Seif edisyonu bu kısmı çıkarmıştır. Farsça metin M. F. Köprülü, *Türk Edebiyatında ilk Mutasavvıflar*, (2. basım, İstanbul, 1966), s. 212'de verilmiştir.

26 Mükrimin Halil Yinanç (haz.), *Düsturname-yi Enverî*, İstanbul, 1928.

dır. Enverî'nin şemasında, Reşidüddin ve Yazıcızâde'de olduğu gibi, Kayı, Oğuz Han'ın torunu değil oğludur, fakat bunun fazla önemi yoktur. Oğuz Kağan'ın Nuh'un torunu olmasının "imkansız" olduğunu ileri sürerek bu yazarların Oğuz destanı versiyonunu özellikle reddeder. Enverî'nin içinde, Selçukluların karışık hatıraları, İran destanları, Peygamber ve arkadaşlarının hikâyeleri ile birleştirdiği Oğuz destanını unsurları bulunan şeceresine göre, Oğuz Kağan, Oğuz Tümen Kağan adlı bir Türk reisin kızıyla Peygamberin İyaz isimli sahabelsinin oğluydu. Oğuz Kağan'ın altı oğlundan biri, bütün Türkistan'ı idare eden Kayı veya Cemşid Han idi ve Osmanlılar bu Kayı-Cemşid Han'dan geliyorlardı. Bu şecere Peygamberin bir arkadaşı'nın manevi soyu ile Türkistan Hanı'nın dünyevi iktidarını birleştirme özelliğine sahip idi. Ancak yalnızca Enverî'ye ait bir heves olarak kaldı.²⁷

Osmanlı hanedanının uzak Orta Asya ataları ile ilgili bu hikâyeler efsaneden başka bir şey değildir. Osman'ın yakın geçmişteki atalarına ait hikâyeleri ise, aynı derecede hayal ürünüdür. Bütün hikâyeler Ertuğrul'un Osman'ın babasının adı olduğu konusunda hemfikirdir, fakat, daha sonra yarı-resmi hale gelecek olan şecerenin Osman'ın büyük babasını Süleymanşah olarak adlandırmasına rağmen, bu şahıs tamamıyla efsanevidir. Bu isme ilk defa Şükrullah'ın 1460 civarına ait *Tevârih*'inde rastlanır, hayatı ve ölümü ile ilgili hikâyeler Âşıkpaşazâde, Bayatî ve 1480'den sonra Oruç'da görülür. Bütün bu hikâyeler ayrıntıda farklıdır, fakat hepsi de maiyetini Doğu'dan Anadolu'ya getirdiği

27 Enverî'nin, Osmanlı hanedanını Peygamberin arkadaşlarına bağlaması hikâyesi, Akşemseddin'in, Peygamber'in arkadaşı olan ve Arapların 672 İstanbul kuşatması sırasında öldürüldüğü sanılan Ebu Eyüb Ensari'nin (İstanbul'da bir semt adı olan Eyüp burdan gelmektedir) mezarını "keşfi" hakkındaki hikâyelerin yayılması ile muhtemelen geçersiz hale geldi. Mezarın "keşfi" ve türbenin bağışı, Osmanlılar ile Peygamber'in arkadaşları arasında doğrudan bir bağ sağlıyordu.

için Süleymanşah'a itibar eder, ve yine hepsi, Süleymanşah'ın nasıl Türkistan'a dönmeye karar verdiği, fakat Fırat nehrini geçerken boğulduğu, oğlu Ertuğrul'u Anadolu'ya dönmek üzere bıraktığı konusunda aynı hikâyeyi aktarır.

Hikaye, Osmanlıların niçin önce kuzey-batı Anadolu'da ortaya çıktığını anlatır. Diğer yandan, ataları oldukları sanılan kişilerin destanları, daha doğudaki iyi tanımlanmamış bir bölgede geçmektedir. Ancak bu tamamıyla gerçek dışıdır. Bu hikâye kabul görürken, Osman'ın dedesini Süleymanşah değil Gündüz Alp olarak adlandıran alternatif şecere gelişmeye başlar. Gündüz Alp, 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Ahmedî ve Yazıcızâde Ali'nin eserlerinde, Gök Alp isimli başka biri ile birlikte, Osman'ın babası Ertuğrul'un arkadaşı olarak görülür. Aynı şahıslar Enverî'nin şiirinde tekrar ortaya çıkar, fakat onlar Ertuğrul'un arkadaşları değildir. Gündüz Alp'le Gök Alp kardeşler ve Gündüz Alp Ertuğrul'un babası olmuştur. II. Mehmed'in veziri Karamanlı Mehmed Paşa'nın 1480 civarında tamamladığı bir Osmanlı tarihi,²⁸ konuya bir değişiklik getirir. Ona göre, Gök Alp Gündüz Alp'in babasıdır, Gündüz Alp'in oğlu da Ertuğrul'dur. Osmanlı soyu hakkındaki bu iki versiyonda kararlı bir seçim yapan Neşri olmuştur. *Tevârih*'inin elyazma müsveddesine²⁹ her ikisini de almıştır, fakat Süleymanşah'ın Ertuğrul'un babası ve Osman'ın dedesi olduğu "yaygın olarak bilinmektedir" sözünü eklemiştir. Gök Alp ve Gündüz Alp'ten gelen Ertuğrul'un, aynı adı taşıyan başka bir şahıs olduğu sonucuna varmış ve bu şecereyi eserinin sonraki nüshalarından çıkarmıştır. Neşri'den sonra, Süleymanşah resmi olarak Osman'ın dedesi olmuştur.

28 Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, s. 343-362'de metnin Türkçe'ye tercümesi mevcuttur.

29 Franz Taeschner, *Cihannüma Die Altosmanische Chronik des Mevlana Mehmed Neschri*, Leipzig, 1951'de bu elyazmanın tıpkıbasımı mevcuttur. Bu metnin hakkında bir tartışma için bkz. Menage, Neshri's "History of the Ottomans".

Bu şeceredeki en önemli unsurlar, Osmanlı hanedanının kıdemli olduğunu göstermeye yarayan, Oğuzların kıdemli boyundan gelmeleri ve Osmanlıların atalarının nasıl kuzey-batı Anadolu'ya gelip yerleştiklerini anlatan, Osman'ın "dedesi" Süleymanşah hakkındaki hikâyelerdir. "Şecere"de araya giren isimler Oğuz Han destanındaki kahramanların isimlerinden alınmıştır ve hikâyelerden hiç biri tam olarak diğerine benzemez. En tam olanı, Bayatî'nin 1481'de Şehzade Cem'in isteği üzerine yazdığı ve "ataların" yalnızca adlarından değil, kısaca yaptıkları işlerden de söz ettiği eseridir. Bunları *Oğuznâme*'den ve "halk arasında nakledilenler" den aldığını söylemektedir. Dünyanın azgın bir kurttan kurtarılması veya kuduz bir devenin sopayla dövülerek öldürülmesi gibi Osmanlı "ataları"nın yaptığı kahramanlıklar, popüler kahramanlık idealine uymakta ve gerçek Sultanlara atfedilen başarılarla benzemektedir.

Ancak, Bayatî'nin şeceresi başka, daha önemli bir unsur sergilemektedir. Hanedanın yalnızca Oğuz ve Kayı'dan gelmesi dolayısıyla meşru olmakla kalmayıp, Yaralı'dan beri Ortodoks İslam'ı takip ettiği için din yoluyla da meşru olduğunu göstermenin sıkıntısı içindedir. Oğuz Han'ın kendisi, İbrahim zamanından beri tek tanrıya inanmaktadır. Daha sonra gelen "atalar"ından Bozdoğan Davud'a inanmıştır; Korkulu Süleyman'ın hizmetindedir ve Kurtarı Bey de İsa'nın ölümü dirilttiğine şahit olmuştur. İslam ilahiyatına göre İbrahim, Davud ve Süleyman, İslam'ın Muhammed Peygamber yoluyla nihai vahyinden önce, ilahi vahiyler getiren peygamberlerdir. Bir başka Osmanlı atası, Yasu, rüyasında Muhammed'in vahiy haberini almış ve derhal İslam'ı kabul etmiştir. Diğer "atalar" dört Sünni halife ile temas halindedir. Bayatî'ye göre, "muzaffer Osmanlı hanedanı, ataları gibi, Dört Halife'yi sevenler arasındadır." Diğer bir deyişle, Osmanlılar ve ataları dindar ve Ortodoks

Sünni Müslümanlardır. Bayatî'nin hikâyesinin geri kalan kısmı sonraki "atalar"ın Abbasi Halifeleri ve Selçuklu Sultanlarının hizmetinde olduğunu göstermektedir.

Oğuz şeceresini İslam'ın yaratılış nazariyesi ve kronolojisi ile birleştirerek, Bayatî iki meşrulaştırıcı unsuru bir araya getirmeyi başarmıştır: Osmanlılar Oğuz Han'ın kıdemli torunlarıdır, ve onlar, İbrahim zamanından beri doğru yolu takip etmiş olan Sünni Müslümanlardır. 16. yüzyılda İslami unsur baskın konuma geçecektir. Hanedan Oğuz soyundan geldiğini beyan etmeye devam edecektir, fakat, Türk kökenli olmayanların ağırlıkta olduğu 16. yüzyıl Osmanlı sarayının kozmopolit yapısında, Türk Oğuz destanı gerçek önemini, dolayısıyla da, meşrulaştırıcı bir efsane olarak değerinin bir kısmını yitirmiş olmalıdır. *Tâcü't-Tevârih*'de Saadeddin, Osmanlı efendilerinin "atalarını" sıralamış, fakat ona alışılmamış gelen Türk adlarını anlayamadığı için, en sona: "Vebâli anlatanın boynuna!" sözünü eklemiştir. Diğer bir deyişle, kendisi de bu konuda kuşkuludur.

Hanedanın İlahi Takdisi

Oğuz şeceresi Osmanlıların dünyevi saltanat iddiasını meşrulaştırmıştı fakat, teokratik bir devletin idarecileri olarak, Sultanlar dünyevi olduğu kadar ilahi meşruiyete de ihtiyaç duydular. 15. yüzyıl boyunca İmparatorluğun kökeni hakkında efsaneler oluşurken, Tanrı'nın Osmanlı hanedanının saltanatını önceden takdir ettiği hikâyesi de bu efsanelere eklendi.

Popüler inanca göre, Tanrı rüya aracılığıyla insanla doğrudan konuşabildiği için, Osman ve babası ile ilgili hikâyelerde rüya motifini bulmak doğaldır. Karamanlı Mehmed Paşa'nın kroniği, putperest olarak gösterilen, Osman'ın babası Ertuğrul'un bir imamın evinde bir gece ge-

çirdiğini ve evdeki Kuran karşısında nasıl saygı duyduğunu anlatmaktadır. Sonunda, Ertuğrul uykuya dalınca, Tanrı rüyasında ona Kendi Kelâmı'na -Kuran- saygı ve itibar gösterdiği için, Ertuğrul ve soyunu yücelttiğini ve şereflendireceğini söylemiştir. Tamamıyla farklı bir rüya hikâyesi Enverî'nin biraz daha erken tarihli nazım kroniğinde görülmektedir. Burada, hanedanın atası olan Peygamber'in arkadaşı, Han'ın kızı ile nişanlandıktan sonra rüyasında öldüğünü ve toprak olduğunu görmüştür. Bu topraktan bir ağaç, ağaçtan da altı kol çıkmıştır. Bütün insanlar bu ağacın altına toplanmış ve ağacın gölgesi bütün dünyayı sarmıştır. Peygamber'in bir başka arkadaşı bu rüyayı, altı oğlu olacağı ve bunlardan birinin -Osmanlı hanedanı kastedilmektedir- soyunun dünyanın sonuna kadar yaşayacağı şeklinde tabir etmiştir. Enverî'nin rüya hikâyesi, şeceresi gibi, sonraki kroniklerin gözardı ettiği bir özellik olarak kalmıştır. Bununla birlikte, ağaç motifi, resmi kabul görecek olan rüyada ana unsurdur. Hikâye ilk önce Âşıkpaşazâde'nin kroniğinde ve kısa bir süre sonra da, çok küçük bir farkla, Oruç'un kroniğinde görülür.³⁰ Neşrî'nin hikâyeyi benimsemesi ona edebi tarih yazıcılığında bir yer kazandırmıştır.

Âşıkpaşazâde'ye göre, Osman müstakbel kayınpederi derviş Edebalı'nın evinde kaldığında rüyasında Edebalı'nın koynundan bir ay çıkıp kendi koynuna girdiğini görür. Bunun üzerine, Osman'ın göbeğinden bir ağaç çıkar ve gölgesi bütün dünyayı sarıncaya kadar büyür. Ağacın gölgesinde, eteğinde ırmaklar akan dağlar vardır. İnsanlar bu suyu içmekte, bahçelerini sulamakta veya pınarlar akıtmaktadır. Edebalı bu rüyayı, Tanrı'nın hükümdarlığı Osman ve onun soyundan gelenlere bahşettiği şeklinde yorumlar ve bunun üzerine kızını Osman'a nişanlar. Bu

muhtemelen 1470'ler ve 1480'lerde ortalıkta dolaşan pek çok rüya hikâyesinden biridir, çünkü Bayatî, Osman'ın "pek çok" rüya gördüğüne ve Edebalı'nın bunları uğurlu olarak tâbir ettiğine kısaca işaret eder. Ancak, bu kehanetli rüyanın Âşıkpaşazâde'ye ait versiyonu bazı ufak değişikliklerle daha sonra gelen bütün kroniklerin hikâyelerinin temelini oluşturmuştur.

Âşıkpaşazâde'nin hikâyesinin çekiciliği yalnızca, Tanrı'nın Osmanlılara hükümdarlığı bahşettiğini ispat eden hadiseden bahsetmesinde değil, Oğuz Kağan'a olan fiziki bağlılığın yanı sıra, manevi bir bağ sunmasındadır. Kronikler Edebalı'yı evliya ve derviş şeyh olarak takdim etmektedir. Dervişlerin manevi nüfuzlarını bir şeyhden aldıkları kabul edilir, ki o şeyh de manevi nüfuzunu önceki bir şeyhten almıştır. Bu şekilde, Halifelerden biri, Sünni veya Şii eğilimli olmalarına göre Ebubekir veya Ali yoluyla Peygamber'e ulaşan manevi soy zinciri teşekkül etmişlerdi. Dolayısıyla, Osman'ın bir dervişin kızı ile evliliği hanedana manevi meşruiyet kazandırmış ve 1480'lerden sonra, hanedan efsanesinin tamamlayıcısı olmuştur.

16. Yüzyılda Hanedan İdeolojisi

16. yüzyıldaki olaylar hanedanın iddialarında yeni gelişmelere şahit oldu. 1502 yılında, İran'da Şii Safevi hanedanı iktidara geldi ve bunu Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında yüzyıl süren düşmanlık takip etti. Müslüman bir hanedana karşı yapılan savaşı haklı göstermek ve Osmanlı tebaasının çoğunluğu arasında taraftar bulan Safevilerin meşruiyet iddialarının önünü almak için Osmanlılar karşı saldırıya geçtiler. Takip eden propaganda çabaları, Safevileri kâfir olarak gösteren bir imaj yarattı ve bu imajın yaratılması, Osmanlı ideolojisinde iki tür gelişmeye yol açtı. Bunlardan ilki, hanedan ve devletin ilk meşrulaştırması

30 Ménage, *On the Recensions of Urui's "History of the Ottoman"*.

olan gaza kavramının, Müslüman olduklarını iddia eden fakat Osmanlı propagandasının kâfir ilan ettiği düşmanlara karşı yapılan gazayı içine alacak şekilde genişlemesi idi. 1549'da Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye, şeriatın Safevilerle karşı savaşa izin verip vermediği, onlara karşı savaşın gazi, ölenlerin şehit olup olmadığı hakkında bir soru soruldu. Ebussuud cevap verdi: "Evet, bu gazaların en büyüğü ve şehitliğin en yüksek mertebesidir".³¹

İkinci gelişme, Bayatî'nin şeceresine ön-düzenleme getirilmesi idi: Safevilerin tam tersine, Osmanlı hanedanı, herhangi bir itizal ile lekelenmemiş olan Sünni İslam'ın hakiki temsilcileri ve savunucuları olarak tasvir edildi.

Bir başka dış faktör bu anlayışın oluşmasına yardımcı oldu. I. Selim'in 1516-1517'de Memlûk topraklarını ilhaki ile Osmanlılar mübarek şehirler olan Mekke ve Medine'ye sahip oldular; böylece Abbasilerin bütün Müslümanların teorik lideri olan Halifelik iddiaları sona erdi. Bu olay aynı zamanda, I. Selim ve seleflerini İslam dünyasının en güçlü hükümdarları yaptı. Osmanlı Sultanları kendilerini yalnızca gazi hükümdar olarak geleneksel rollerinde değil, İslam'ın en üstün liderleri ve itizal ve kâfirliğe karşı Sünniliğin savunucusu olarak gördüler.

Bu muhteşem düşünce 16. yüzyılda Osmanlı ideolojisinin dayanak noktasını teşkil etti. Bu dönemde ulema İmparatorlukta hâkim aydın sınıfı oluşturduğu için, bu iddiaları meşrulaştırmanın, Oğuz geleneği gibi edebi veya popüler destanlara veya kehanetli rüyalar gibi halk dinine değil, fakat tamamıyla bilgili tarihyazıcılığı ve medreselelerin Ortodoks İslamına dayandığını görmek şaşırtıcı değildir.

Bu iddiaların bir yorumu, eski sadrazam Lütü Paşa'nın

31 M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları*, İstanbul, 1972, 109.

1541'de sadaretten azledildikten sonra yazdığı Osmanlı Tarihi'nin girişinde görülmektedir.³² Kesinlikle bu fikri ilk ortaya atan kişi olmayan Lütü Paşa, Osmanlı Hanedanının geleceğine dair kehaneti, *kütüb-ü sitte*'den Ebu Davud'un külliyyatında yer alan Muhammed Peygamber'in bir hadisinde bulmuştur. Bu geleneğe göre Muhammed şöyle demiştir: "Her yüzyılın başında Yüce Allah bu cemaate (yani, Müslüman topluluğa) imanı ve hükümranlılığı yenileyecek birini (müceddid) gönderecektir." Zamanlamasında belli bir esneklikle, Lütü Paşa bu en son "müceddidler" in Osmanlı Sultanları olduğunu açıklar: Putperest Moğolların fethinden sonra Hicret'in sekizinci yüzyılında, Osman İslam'ı ihya etmiştir; dokuzuncu yüzyılın başında I. Mehmet (1413-1421) Timur'un istilasının ardından imanı tazelemiştir; ve onuncu yüzyılın başında I. Selim (1512-150) Safevi kâfiri Şah İsmail'i mağlup etmiş ve şeriatı idame ettirmiştir. I. Selim'i imanın tazeleyicisi olarak gösterdiği bu hikâyenin sonuna Lütü Paşa, Maveraünnehir ulemasının I. Selim'e gönderdiğini iddia ettiği, Safevi dinsizliğine karşı hak dini idâme ettirdiği için onu öven mektupların manzum bir özetini eklemiştir.

Bu farazi mektuplar, herşeyden önce, "Halifelik tahtının Şahı" olarak tanımladığı Selim'in "dinsizliğin Hak Dinin Sarayını tamamıyla harap ettiği" bir zamanda yalnız başına gerçek dini savunduğunu ileri sürerek abartılı şekilde övmektedir: "Eğer şeriat ülkesi iyi durumda ise, bu tamamıyla Sultan Selim'in hükümdarlığı sayesinde". Osmanlıların Sünni İslam'ın savunucuları olarak imajını güçlendirmek için Lütü Paşa, Dört Sünni Halife'nin zamanından beri isyan ve itizal ile lekelenmemiş olarak kalan tek hanedanın Osmanlılar ve onların "örneği ve rehberi" olan Selçuklular olduğunu gösteren tarafgir bir İslam tarihi özetini de eserine ilave etmektedir. Hâce-i Sultani (Sul-

32 Lütü Paşa (haz. Ali), *Tavârih-i Âl-i Osman*, İstanbul, 1922.

tanın hocası) olan Saadeddin, *Tâcû't-tevârih*'ine benzeri övgü dolu meşrulaştırmalar ile başlamaktadır. Saadeddin, "Halifelik hanedanları veya Saltanat soylarından hiç birinin, kendisine ebedilik bahşedilen Osmanlı soyu gibi yüce bir makama ulaşmadığını" iddia etmektedir. Lütü Paşa'nın, halifelik iddiasında bulunan meşhur şahsiyetlerden çoğunun itizal veya adaletsizliğe düştükleri görüşünü tekrar eder. Fakat Osmanlılar ideal İslami hükümdar tipine uymaktadır: Şeriata itaat etmişler ve hak dinden yana olmuşlardır, adaleti yaymışlar ve fitne ve fesadı ortadan kaldırmışlar, zulüm görenlere yardım etmiş ve isyanı bastırmışlardır. Sultan otoritesini doğrudan Tanrı'dan almaktadır: "Yaratıcı, Şah'a (yani III. Murad'a) otoriter hakimiyet ve ebedi haşmet bahşetmiştir" ve bu önceden mukadder kılınmıştır. Saadeddin, Osmanlı hakimiyetini muştulayan kehanet olarak Tanrı'nın ebedi Kelâmı olan Kuran'dan bir ayeti misal olarak gösterir: "Allah sevdiği ve kendisini seven, İnananlara karşı merhametli fakat kâfirlere karşı kudretli, Allah yolunda savaşan ve hiç kimsenin ayıplamasından korkmayan bir şahsı dünyaya getirecektir".³³

Lütü Paşa ve Saadeddin'in Osmanlı efendilerine övgüleri, 16. yüzyılın ortalarında Sultanların kendilerini Halife-Peygamber'in halefi ve İslam cemaatinin lideri, küffara boyun eğdiren gazi, itizale karşı İslamın savunucusu ve şeriatın destekleyicisi olarak gördüklerini belirtmektedir. Kuran ve Peygamberin sünneti -ki Tanrı, kelamını onun aracılığıyla açıklamıştır- Osmanlı hakimiyeti ile ilgili kehanetleri içermektedir; Osmanlılar, İslam hanedanları içinde en dindar ve hak yolda olanıdır; ve hüküm süren Sultanların adlarını takip eden "Osmanlı soyu kıyamete kadar daim olsun" gibi ibareler, Osmanlı hakimiyetinin dünyanın sonuna kadar sürmesi beklentisini dile getirmektedir.

Bilindiği gibi, bu kavramları en veciz şekilde açıklayan

33 Kur'an, 5. sûre, 59. ayet.

Ebussuud'dur.³⁴ Hem Kanuni Süleyman (1520-15669) hem de II. Selim'i "İki Dünyanın Efendisi'nin halifesi" (*Halife-i Rabbilâlemin*), "Muhammed Peygamber'in haleflerinin Halifesi" (*Vâris-i hilâfeti'l kübrâ*), "bütün insanları koruyan Tanrının gölgesi" (*Zillullah-ı zelil-i alâ kaffeti'l ümem*) olarak tanımlamaktadır. Onlar ilahi iradenin tecellisinin aracıcıları (*Mahzar-ı kelimet-i'llah-ı ülyâ*); "dinin hükümlerinin geçerli kılınması için hakimiyetleri ön şart olan (*müeyyed-i mukaidü'd-din*): "şeriatın kurallarının hüküm sürmesi için yolu açan ve hak dinin esaslarını destekleyenlerdir" (*Mümhid-i kavanin-i Şer'i mübin*). Onlar bütün Müslümanlar adına Mekke ve Medine'nin muhafızlarıdır (*Hâmiyü'l hamyi'l harameyn-i Muhteremeyn*) ve kendilerinden önce gelenler gibi, gazi hükümdarlardır (*Mücahidîn fi-sebilillah*). Ebussuud'un terminolojisi genelde İslami olmasına ve asıl amacının hanedanı en üstün makam ve Sünni İslam'ın savunucusu ve yayıcısı olarak sunmak olmasına rağmen, hanedana dünyevi bir meşruiyet vermenin de yollarını aramıştır. Standart imparatorluk unvanı olan Han'ı muhafaza ettiği ve Oğuz Han'a ait Türk "şeceresi"ni hatırlatan şekilde, Sultanı "Yeryüzünün Hakanı" olarak adlandırdığında, en üstün hakimiyeti ifade etmek için Türk kütanelerini kullanmıştır. İlave olarak, Sultanları "bütün Şahların Şahı" (*şehinşâh*) olarak adlandırarak İran hakimiyet unvanını kullanmıştı, ve "Romalıların (Rumların), Acemlerin ve Arapların Sultanı, Hükümdarların Fatihi" (*Kahirü'l kurumu Sultani'l-Arab ve'l-Acem ve'r-Rum*) ibaresi ile belki de, Osmanlı sultanlarının fetih yolu ile Arap, İran ve Bizans krallıklarına sahip olduklarını ifade etmek istiyordu. Ebussuud'un formülasyonunda Sultanlar cihan hakimiyeti iddiasında bulunmaktaydılar.

34 "Budin Kanunnamesi" ve "Üsküp ve Selanik Kanunnamesi"nin başlıklarında yer alır.

Özet

1500'lere doğru Osmanlı kronikleri, imparatorluğun kuruluşu ve hanedanın kökeni ile ilgili esasen tutarsız sözlü geleneğe dayanan bir hikâye düzdüler. Bu hikâyeye göre, Osmanlı Sultanları, kıdemli bir boy yoluyla Oğuz Han'ın soyundan geliyorlardı. Osman'ın dedesi Süleymanşah, maiyetini doğudan Anadolu'ya doğru götürüyordu, fakat Fırat nehrini geçerken öldü.

Onun oğlu Ertuğrul ve maiyeti Anadolu'ya döndüler ve Selçuklu Sultanı I. Alaeddin'den, Bizans sınırında bulunan Söğüt'ü aldılar. Ertuğrul'un ölümünden sonra, onun oğlu Osman, ki hanedan adını ondan almıştır, kariyerine gazi savaşçı olarak başlamıştır. Kahramanlıklarına karşılık olarak Selçuklu Sultanı II. Alaeddin ona bir davul, bayrak, at, kılıç ve hilât göndermiş ve onu kendisine vâris olarak atamaya niyetlenmiştir. II. Alaeddin'in vâris bırakmadan vefatına kadar Osman kendisini resmi olarak Selçuklulardan bağımsız ilan etmemiştir. Edabalı'nın, Tanrı'nın kendisine ve soyuna hükümdarlık bahsettiği şeklinde yorumladığı bir rüya gördükten sonra, Osman bu varlıklı dervişin kızı ile evlenmiştir. İkinci Sultan, Orhan, bu evlilikten dünyaya gelmiştir.

Bu hikâyede dört tarihi hakikat mevcuttur: Osman, Orhan ve muhtemelen de Ertuğrul'un adlarıyla³⁵, Osman'ın Bizans sınırında kuzey-batı Anadolu'da küçük bir beylik kurduğu. Gerisi, Osmanlı egemenliğini meşrulaştırmaya yönelik efsaneden ibarettir. Oğuz Han'dan gelme

³⁵ Osman'ın babasının adı konusunda bütün şecereler hemfikirdir, Dahası, İstanbul Arkeoloji Müzesi İslami paralar koleksiyonunda, her iki tarafında da "Ertuğrul Oğlu Osman bastırdı" yazılı bir gümüş para vardır. Bu paranın gerçek olduğunu kabul edersek, Osman'ın babasının adını teyid ettiğini söyleyebiliriz. Bkz. İbrahim Artuk, "Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Gaziye ait Sikke", *I. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1980.

hikâyesi 15. yüzyılda ortaya çıkmış ve açıkçası, Osmanlı soyunun komşu ve rakip hanedanlarından daha asil olduğunu ispat etmeyi amaçlamıştır. Süleymanşah hikâyesi ve Fırat nehrinde ölümü 1450'den sonra ortaya çıkmıştır. Öyle görünüyor ki, bu hikâyenin amacı, Osman'ın hayali atalarının kaynağı olan Oğuz destanlarının daha doğuda meydana gelmesi ile Osman'ın beyliğinin kuzey-batı Anadolu' da kurulduğu hakikatini uzlaştırmaktır. Alaeddin'in Osman'a Söğüt'ü nasıl bağışladığı hikâyesinin son versiyonu 1480'lerde ortaya çıkmıştı, fakat Ertuğrul'un Selçuklu himayesi ile batıda yerleşmesine dair hikâyeler 1400'lerden beri gündemdeydi. Alaeddin'in Osman'a nasıl alâmetler gönderdiği hikâyesiyle birlikte, 1450'lerde ikinci Selçuklu teması ortaya çıkmıştır. 1490 civarında Neşri, II. Alaeddin'in Osman'ı kendisine halef ilan etmek niyetinde olduğunu söyleyerek son noktayı koymuştur. Kuruluş efsanesindeki bu unsurlar, Osmanlıların Selçuk hakimiyeti ve topraklarına meşru halef olduğunu kati şekilde "ispat etmiştir".

Osman'ın rüyası, Osmanlı hakimiyeti için ilahi desteğin kanıtıydı ve Sultanların mübarek bir adamın kızıdan gelmeleri hanedana manevi bir soy bağı kazandırıyordu. 1500'lerden sonra tarihçiler bu unsurları İmparatorluğun kuruluş hikâyelerinde muhafaza ettiler, fakat bazen de, Kuran ve Peygamberin sözlerinde Osmanlı hakimiyeti ile ilgili kehanetler bularak, hanedanın ilahi kutsanmasına başka "deliller" ilave ettiler.

15. yüzyılın başlarında Sultanlar, en baştan beri hanedanın gazayı birinci vazifeleri saydığını gösteren gazi unvanını benimsediler. 15. yüzyıl kronikleri, ilk Sultanları ve savaşçıları, popüler gazi destanlarının kahramanları gibi tanımlama geleneğini sürdürdü. 15. yüzyıl boyunca, bu dini kahramanlık ideallerinin hanedan idealinin ana özelliği olduğu muhtemeldir. Bu 1400'den sonra da devam etti, fa-

kat 1500'e doğru yerlerini, şeriatın yükümlülüklerinden birini yerine getirmek üzere Sünni İslamın gaza anlayışına bıraktılar. İlk gazi geleneği, Sultanları, Ebu Müslim ve diğer popüler destan kahramanlarına benzetmiştir: 1500'lere doğru kronik yazarları hanedanı Peygamber ve Dört Halife'den beri en büyük *gaziler* olarak yüceltiyordu. Sünnilik hanedan ideolojisinin kaynağı olarak Şiiliğin yerini almıştı. 1500'den sonra Safevilerin yükselişi, Osmanlıların Sünniliklerini vurgulama eğilimini daha da güçlendirdi. Safevi kâfirliğine karşı "Hak dini" savunma ihtiyacı, ve 1517'den sonra Mekke ve Medine'nin muhafızı olmaları, Osmanlı Sultanlarını 16. yüzyılda iddialarını büyötmeye yöneltti. Sultanlar, ve onların propagandacıları, kendilerini yalnızca İslamın yayıcıları olarak değil, Tanrı'nın arzusunu duyurma aracı olan Sünniliğin tek meşru savunucuları olarak takdim etmeye başladılar. Halife ünvanının da alınmasıyla, muhtemelen 1550 civarında, bütün İslam dünyasının liderliği iddiasında bulundular.